VELARELE, LABIALELE ŞI DENTALELE PALATALIZATE

Într'o mare parte a teritoriului linguistic dacoromân, postpalatalele *k'*, *g'* (< *cl*, *gl*), îşi deplasează locul de articulaţie spre partea anterioară a palatului, devenind *t'*, *d'* *(ot'* „ochiu", *înd'it* „înghit") sau chiar africate *(oĉ*, *înĝit)*[1]).

Aria în care se întâmplă acest fenomen, stabilită pe baza hărţilor ALR-ului[2]), cuprinde: Ardealul, cu excepţia părţii de Sud-Est[3]), Nord-Estul Banatului, Crişana[4]) şi majoritatea loca-

---

[1]) Să se vadă următoarele hărţi ale *Atlasului Linguistic Român I* (ALR I) şi ale *Micului Atlas Linguistic Român I* (ALRM I):

k': OCHIU, ALRM I, h 22
RINICHIU, ALR I, h. 48
URECHE, ALR I, h. 53, ALRM I, h. 82
GENUNCHIU, ALR I, h. 57, ALRM I, h. 88

g': UNGHIE, ALR I, h. 92, ALRM I, h 80
ÎNGHIT, SĂ ÎNGHIŢĂ, ALR I, h. 83
SUGHIŢ, ALR I, h. 84, ALRM I, h. 127

[2]) Am utilizat mai mult ALR-ul I, întru cât are o reţea mai deasă de localităţi anchetate.

[3]) În partea sud-estică a Ardealului, fenomenul nu apare în mod consecvent. De altfel, regiunea aceasta, din punct de vedere dialectal, merge de obiceiu, în partea sudică, cu Muntenia, iar în partea estică cu Moldova.

[4]) Aria deplasării locului de articulaţie a sunetelor *k'*, *g'* variază, mai ales la extremităţile ei, dela un cuvânt la altul: la unele cuvinte aceste sunete se păstrează neschimbate în Sudul Crişanei, pe când la altele ele devin *t'*, *d'* sau *ć*, *dź* (în ALR e notat, în graiul bănăţean, prind *d* tăiat) chiar şi în Nord-Estul Banatului. Nu vom ţinea seama, în cele ce urmează, de faptul că ariile lui *t'*, *d'*, *ć*, *dź*, < *k'*, *g'* nu se acoper totdeauna, ci ne vom baza mai mult pe hărţile care prezintă ariile cele mai întinse ale fenomenului care ne interesează aici.

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

lităţilor anchetate din Bucovina. În afara acestei arii, fenomenul mai apare în unele localităţi de o parte şi de alta a Nistrului.

Partea cea mai mare a acestei arii o ocupă rostirea *oť*, *înď'it*. Formele cu africată *(oĉ, înĝit)* se găsesc, în cadrul acestei arii, în două arii mai mici: una la întâlnirea graniţelor dintre Banat, Crişana şi judeţul Hunedoara şi cealaltă în Nordul Ardealului[1]), formată de judeţul Năsăud şi câteva localităţi învecinate. Afară de acestea, mai întâlnim formele cu africate, în mod consecvent, în şase localităţi din Bucovina şi Nordul Moldovei: 381, 388, 391, 392, 542, 556.

Meyer-Lübke, în studiul său intitulat *Palatalizarea labialelor* (DR., II, p. 1—19), a constatat, mai mult în treacăt, că există un paralelism între palatalizarea labialelor *p*, *b* şi evoluţia postpalatalelor *k'*, *g'* (< *cl, gl*): unui *pť'* (*pť'atră*), *bď'* (*albď'ină*) îi corespunde *t'* (< *k'* < *cl*), *d'* (< *g'* < *gl*) şi, într'un stadiu de desvoltare mai înaintat, unui *č* < *k'* (< *cl*) îi corespunde *pč* (*pčatră*).

Hărţile ALR-ului ne dau acum posibilitatea să examinăm mai amănunţit evoluţia sunetelor *k'*, *g'* în *t'*, *d'* sau în *ĉ*, *ĝ*, pentru a stabili corelaţiunea acestui fenomen cu palatalizarea labialelor *p*, *b* şi, după cum vom vedea, şi cu a dentalelor *t*, *d*.

Examinând stadiul de palatalizare al celor două labiale[2])

[1]) Între africatele din Nordul ţării şi cele din Nordul Banatului este o mică deosebire: primele, transcrise în ALR de regulă prin *ĉ*, *ĝ*, sunt asemănătoare sunetelor din limba literară ca în *cer*, *ger*, iar cele din Nordul Banatului, notate de ALR de obiceiu prin *ć*, *đ* tăiat, sunt mai înmuiate, având ca element fricativ un *ś*, *ź*.

În ambele cazuri, în ALR sunt înregistrate şi diferite nuanţe ale acestor africate, nuanţe pe care, pentru simplificarea exemplelor, nu le vom lua în considerare aici.

[2]) V. următoarele hărţi:

p: PIELE, ALR I, h. 3, ALRM I, h. 2
PIEPT, ALR I, h. 39, ALRM I, h. 54
PIPĂIU, ALR I, h 91
MĂ SCARPIN, ALR I, h. 92, ALRM I, h. 132
MĂ PIŞ, ALR I, h. 97, ALRM I, h. 137

b: BĂRBIE, ALR I, h. 34
ŞTIRBI, ALR I, h. 69, ALRM I, h. 102.

Pentru palatalizarea lui *b*, să se vadă şi harta cuvintelor ALBI şi OBIALĂ, întocmită, tot pe baza materialului ALR-ului I, de D. Macrea, în *Palatalizarea labialelor în limba română*, DR., IX, p. 142—143, h. 2.

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

și dentale[1]) corespunzătoare sunetelor *k'*, *g'* — adică *p*, *b* și *t*, *d* — în aria *k'*, *g'* > *t' d'*, *ĉ*, *ĝ*, deliminată mai înainte, se constată că în partea răsăriteană a acestei arii (deci în Estul Ardealului, în Bucovina și de-a-lungul Nistrului) cele două labiale *(p, b)* și cele două postpalatale *(k' g')* sunt redate prin același sunet, iar în partea de Vest a acestei arii (Vestul Ardealului, Nord-Estul Banatului, Crișana și Maramureș), din cele trei categorii de sunete a rezultat una singură. Deci în Estul acestei arii: *p-k'* > *t' (t'ept-ot')* sau *ĉ (ĉept-oĉ)* și *b-g* > *d' (obd'ală-înd'it)* sau *ĝ (obĝală-înĝit)*, iar în Vest, prin aceleași sunete sunt redate și dentalele corespunzătoare, adică: *p-t-k'* > *t' (t'ept-mint'e-ot')* [2]) sau *ć (ćept-minće-oć)* și *b-d-g'* > *d' (obd'ală-d'es-ând'it)* [2]) sau *dź (obdźală-dźes-ândźit)*.

Întâlnirea aceasta a câteși trei sunete într'unul singur e explicabilă. Iodul următor mută articulația consoanei precedente în spre centrul palatului. În felul acesta diferența dintre un *t'*, bunăoară, și un *k'* devine atât de mică încât nu mai poate fi simțită. S'a creat astfel o singură ocluzivă palatală: *t'* (sau mai bine *t'(k')*, cum notează ALR II), afonic < *t*, *p*, *k'* și *d'* (sau *d'(g')*), fonic < *d*, *b*, *g'* [3]). Contopite astfel, cele trei sunete, diferite la origine, au evoluat împreună în africată.

E de remarcat că în Nordul și în Vestul țării elementul labial se mai păstrează, de obiceiu, pe lângă cel palatal[4]):

---

[1]) V. hărțile:
t: MINTE, ALRM I, h. 13
FRUNTE, ALRM I, h. 18
DINTE, ALR I, h 29, ALRM I, h. 43
d: DINTE, ALR I, h. 29, ALRM I, h. 42
DEGET, ALR I, h. 50, ALRM I, h. 75
DES, ALRM I, h 99

[2]) S. Pop notează, în ALR I, aceste ocluzive palatale de obiceiu prin *t'*, *d'*, iar E. Petrovici, în ALR II, prin *t'(k')*, *d'(g')*, semnul cuprins de noi între paranteze fiind suprapus în original peste cel precedent.

[3]) Prin *d'* e redat și un *v* palatalizat: *d'isez* „visez" (v. ALRM I, h. 107), *d'ițel* „viței" (v. DR., IX, p. 142—143, h. 5), *d'ier* „vier" *(ibid.*, h. 5a).

[4]) Dispare prin simplificarea (delabializarea) sunetului „cu dublă bază de articulație" (v. Al. Procopovici, DR., VI, p. 417, cf. și D. Macrea, *op. cit.*, p. 145—146), evoluția găsind probabil un razim și în tendința de disimilare, în cuvinte ca *piept, pieptene, piper* (v. D. Macrea, *op. cit.*, p. 145—146,

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

pt'ele (pĉele), *obd'ală (obĝală)*. Dar într'un astfel de *pt'* elementul reprezentat de dentala înmuiată *t'* este rezultatul identic al aceleeaşi evoluţii a lui *k'* ca în *ot'* < *ok'*. *Pt'* sau *bd'* reprezintă un singur fonem „cu dublă bază de articulaţie", cum bine l-a definit Al. Procopovici (DR., VI, p. 416)[1]), articulaţia labială şi cea palatală trecând „dintr'o ordine de succesiune într'o ordine de simultaneitate" (*ibid.*, p. 415). Prin urmare diferenţa dintre *pt'-bd'* şi *t'-d'* este aceasta: la *pt'*, *bd'* imploziunea e bilabială, iar exploziunea e palatală, pe când la *t'*, *d'* şi imploziunea şi exploxiunea sunt palatale.

În aria din Nordul Transilvaniei în care labialele *p*, *b* se schimbă în africate (*ĉept-bărĝ*)[2]) şi cele două postpalatale au

151—152, cf. G. Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, în *Buletinul* dela Iaşi, IV, p. 69).

În partea de Est a ţării, elementul labial s'a pierdut în toate cazurile, astfel că există o coincidenţă perfectă între cele două labiale (*k'* < *p* şi *g'* < *b)* şi cele două postpalatale *(k'* < *cl* şi *g'* < *gl): k'ele-ok', og'ală-sug'ıţ.* Coincidenţa aceasta este însă numai întâmplătoare, dispariţia elementului labial fiind un fenomen caracteristic palatalizării labialelor în întreagă partea de Est a ţării. Ne-o dovedeşte şi palatalizarea lui *m* care se află aici în acelaşi stadiu de desvoltare, *ń: ńiros* „miros" (ALR I, h. 77, ALRM I, h. 115), *lacrăń* „lacrimi" (ALRM I, h. 30). Deci în privinţa pierderii sau a conservării elementului labial, există paralelismul *k'-g'-ń* (< *p, b, m)*, în partea de Est a ariei de palatalizare (Moldova, Basarabia, Dobrogea, Estul Munteniei, prin Bucovina şi Sud-Estul Ardealului), şi *pt'* (sau *pĉ) - bd'* (sau *bĝ) - mń* (*pt'ele (pĉele) - obd'ală (obĝală) - mńros*), în partea de Vest a acestei arii (în restul Ardealului, Maramureş, Crişana şi prin Bucovina).

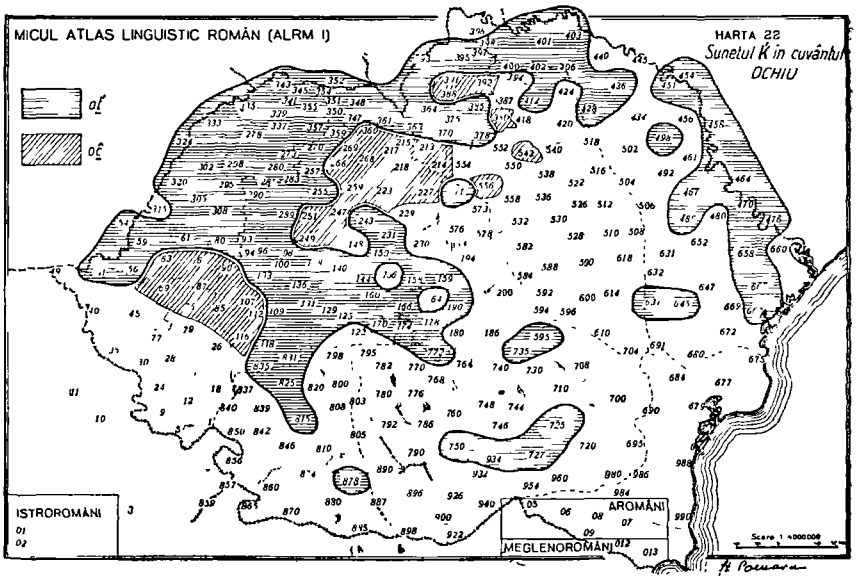
[1]) Cf Id., *Mic tratat de lingvistică generală,* Cernăuţi, 1930, p. 60.

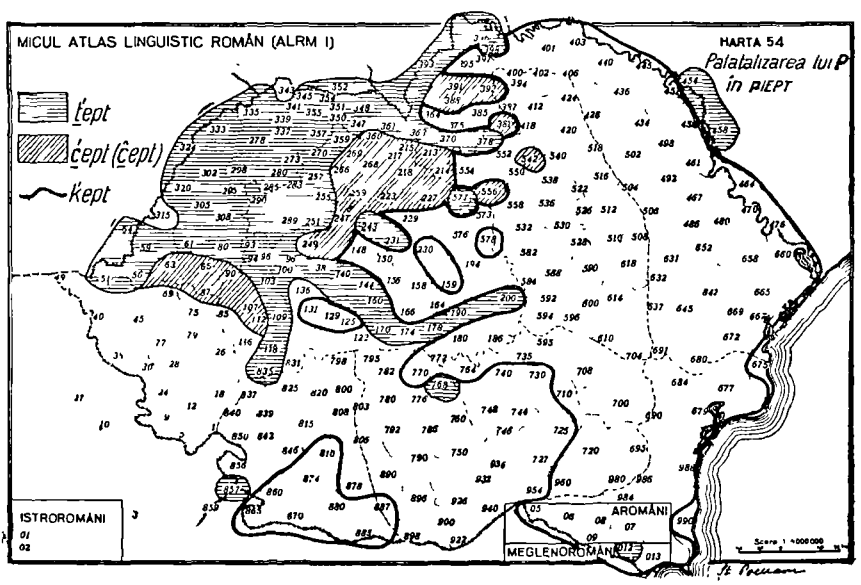
[2]) Africatele din regiunea aceasta au o vechime de peste două sute de ani, după cum arată D. Macrea, (*op. cit.*, p. 152), bazându-se pe date istorice care dovedesc că, în localităţile cu africată din Bucovina, s'au aşezat, pe la începutul secolului al XVIII-lea, o mulţime de emigranţi ardeleni, veniţi din părţile Năsăudului.

De aceeaşi provenienţă ardelenească sunt, probabil, şi africatele din Nordul Moldovei precum şi palatalizarea lui *t, d* din aceeaşi regiune şi din Bucovina.

Desvoltarea celor două labiale şi postpalatale în africate e, evident, mai nouă în aceste părţi decât transformarea lui *ĉ, ĝ* în *ŝ, ź* (de fapt în ALR e notat prin *z* cu căciulă, spre deosebire de *ź*-ul bănăţean), în regiunile respective, căci n'am găsit, în materialul studiat, decât două cuvinte cu *g'* ajuns la *ź*: *unźie* (v. ALR I, h. 52, punctul 268) şi *suźiţ* (*ibid.*, h. 84, punctele 214, 215, 217, 218, 223, 227, 268, 269, 360, 388, 391, 392, 542). G. Istrate *(loc. cit.*, p. 69) a auzit rostindu-se *ź* şi în cuvintele *albğină, albğesc.*

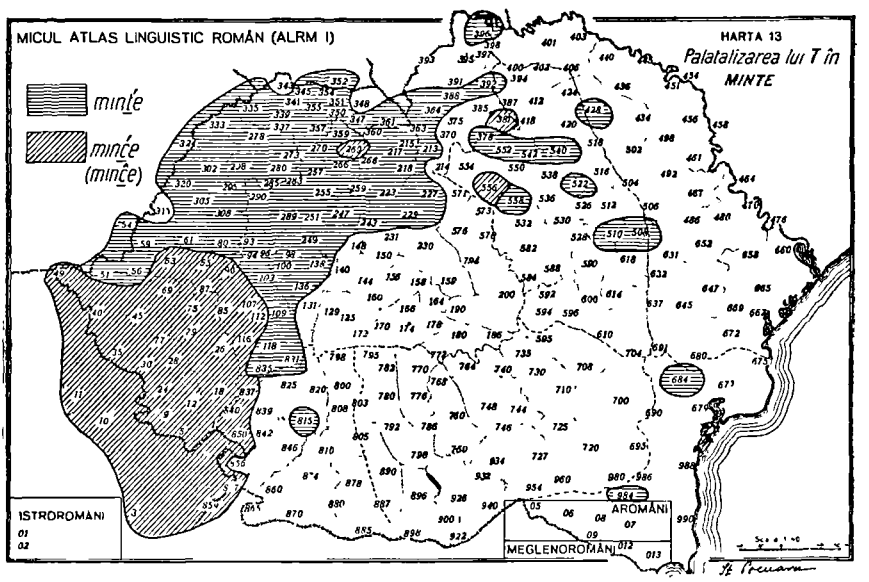
BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

dat acelaşi rezultat (*oc̑-sug̑iţ*). Dentalele *t, d* însă au rămas ocluzive înmuiate (*mint'e, d'es*), ceea ce însemnează că palatalizarea dentalelor, în această regiune, e mai nouă, căci, dacă *t, d*, ar fi ajuns la stadiul de ocluzivă palatală odată cu *p-k'* şi *b-g'*, de sigur că şi ele s'ar fi transformat în africate. Trebue deci să presupunem că palatalizarea lui *t, d* a pornit dela Vest spre Est, pe când a labialelor şi a postpalatalelor a înaintat din direcţie opusă. Când s'au întâlnit cele două palatali-

zări, a urmat coinciderea a câteşi trele sunete într'unul singur. Aria în care se găseşte această desvoltare cuprinde Crişana, Maramureşul şi Vestul Transilvaniei. Aici *t-k'-p* se schimbă în *t'* sau *ć* iar *d-g'-b* în *d'* sau *dź*.

Deci toate formele cu africată, ca *oć, răruńće, ureće, genuńće, undźie* (*undźe*), *îndźit, sudźiţ, pćele, ćept, ćipăi*(*esc*), *pćiş, bărdź, obdźală*[1]), etc., din partea de Nord a ariei graiului bănăţean, sunt rezultatul evoluţiei comune a postpalatalelor *k', g'*

[1]) La *p, b* elementul labial de obiceiu se păstrează, după cum am spus mai înainte.

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

şi a labialelor *p*, *b*, paralel cu dentalele corespunzătoare, căci toate exemplele de mai sus intră în aria *t*, *d* > *ć*, *dź*.

Întâlnirea lui *t* cu *k'* şi a lui *d* cu *g'* a avut şi o urmare de natură morfologică: într'o mulţime de localităţi din partea de Vest a ţării, unele substantive cu tulpina terminată în *k'* sau *g'* fac pluralul după modelul substantivelor terminate în dentala corespunzătoare, aplicându-li-se morfonemul *t'*,*ć*/*ţ* (*munt'e*, *munće*/*munţ*) sau *d'*,*dź*/*ḑ* (*verd'e*,*verdźe*/*verḑ*). Aşa sunt: *răruntţ*, *ĝenunţ*[1]), *unḑ*[2]).

Am văzut că în aria africatelor dela limita de Nord a graiului bănăţean palatalizarea labialelor nu mai e un fenomen general. În schimb, din amestecul postpalatalelor *k' g'* şi al dentalelor *t*, *d*, întâmplat aici, au rezultat două fenomene interesante:

Forme cu *k'*, *g'* transformate în africate au pătruns din aria *k'*, *g'* > *ć*, *dź* în întreagă jumătatea de Nord a Banatului, unde schimbarea celor două postpalatale în africate nu e o lege fonologică. Astfel în aceeaşi localitate coexistă formele *k'ţaţe* şi *tśţag* sau *sugiţ* (cit. *sughiţ*) şi *îndźeţ* (v. I. A. Candrea, în *Grai şi suflet*, I, p. 183—184).

Ca un rezultat al acestei duble rostiri, s'au creat şi s'au răspândit false regresii, adică rostiri cu *k' g'*: în loc de *t*, *d*: *ges* (cit. *ghes*) „des", *lingină* (cit. *linghină*) „lindină", *k'eţ* „teiu", *k'inăr* „tânăr" (v. id., *ibid.*) şi în ALR I, *g'* < *d* în *deget* (h. 50) şi, aproape în întreg Banatul, în *dinte* (h. 29) — aceste două din urmă putând fi explicate şi prin disimilare[3]).

[1]) Cf. şi O Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 39. O formă de plural *ĝenunţ* e atestată şi în punctul 556 (ALR I, h. 57) din Moldova, dar şi în localitatea aceasta *t*, *d* se prefac în africate (v., în ALR, hărţile citate mai sus la p. 300).

[2]) ALR I, h. 52, punctele 85, 90, 94, 107. *Unḑ* e pluralul dela forma de singular *undźe*, *und'e* (*ibid.*, punctele 85, 90, 94, etc.).

[3]) G. Weigand (*Der Banater Dialekt*, in *Jahresbericht*-ul III, p. 227—228 şi în extras, p. 30—31) credea că cele două rostiri, *k'* > *ć* (*tśeţe* „cheie") şi *t* > *k'* (*k'eţ* „teiu"), cauzate de elementele străine pătrunse în graiul bănăţean, sunt două fenomene deosebite, fără nicio legătură între ele; transformarea lui *k'* în *ć* este o influenţă sârbească, susţine dânsul, fiindcă în sârbă *k'* (din elementele străine) devine *ć* (turc. *kibrit*, *kilim* > *ćibrit*, *ćilim*), pe când rostirea *k'* < *t* (*k'eţ* „teiu") o compara ca acelaşi fenomen din graiul bulgaro-macedonean: *kuk'a* „casă" (< protosl. **kǫtja*, plsl. *kǫšta*), sârb. *kuća*

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

De ce nu s'au prefăcut *k'*, *g'* în *ć*, *dź*, ca regulă generală, în întreg graiul bănăţean, aşa ca dentalele *t*, *d*? Probabil fiindcă, pe timpul când dentalele *t*, *d*, se rosteau, în graiul bănăţean, *t'*, *d'* — şi când deci cele două categorii de sunete s'ar fi putut contopi — grupurile *cl'*, *gl'* să nu fi evoluat încă în *k'*, *g'*. E. Petrovici (*Graiul Caraşovenilor*, Bucureşti, 1935, p. 99) a arătat că la venirea Caraşovenilor în Banat, prin secolul al XV-lea, Românii de acolo mai rosteau încă *cl'*, *gl'*, căci altfel nu s'ar putea explica forma caraşovenească *strigl'ata:* băn. *străg'ţată* „străghiaţă, lapte de oaie închegat"[1]).

Schimbarea lui *k'*, *g'* în *t'*, *d'* sau în africată este o regulă fonologică generală în aria amintită. Într'un singur caz, în materialul studiat, *k'* se abate dela această modificare: în grupul *şk'*. Dar această excepţie se întâlneşte numai în aria africatelor (*oĉ*, *înĝit*) din Nordul Transilvaniei, unde *k'* în cuvintele ŞCHIOP (ALR I, h. 71, ALRM I, h. 10ɔ) şi ŞCHIOPEZ (ALR I, h. 95) a devenit numai *t'* (*şt'op*, *şt'opez*) în loc de africată, adică evoluţia lui *k'* coincide, în cazurile acestea, cu a dentalei *t*[2]) în aceeaşi regiune. D. Şandru (*Enquête dans le district de Năsăud*, în *Bulletin linguistique*, VI, p. 188) reproduce din această regiune şi o formă cu *šč*, *înščimbat* (alături de *înšk'imbat*), pe lângă altele cu *k'* trecut la *t'*: *ašt'iye*, *dešt'id'e*, *št'yop* (cf. şi G. Istrate, *loc. cit.*, p. 76). Probabil că postpalatala în grupul *şk'* nu s'a prefăcut în africată, deoarece grupul *şk'* s'a identificat, în această parte, cu *şt* (cf. G. Istrate, *ibid.*) — atât de frecvent în limba română — datorită primului sunet (cf. ŞTIRB, ALR I, h. 69, ALRM I, h. 101, în regiunea respectivă).

Avansarea locului de articulaţie a lui *k'*, *g'* nu se aplică numai la cuvinte de origine latină. Aici se încadrează şi exemple de altă origine ca:

---

[1]) Pentru *cl'*, *gl'*, cf. şi p. 307, nota 5.

E. Petrovici (*ibid.*, p. 104) crede că n'ar fi imposibil ca, la venirea Caraşovenilor, Bănăţenii să fi rostit *t'*, *d'* în loc de *ć*, *dź*.

[2]) Există şi două forme cu *şĉ*: *şĉop* (ALR I, h. 71, punctele 381, 556) şi *şĉopăĉez* (*ibid.*, h. 95, punctul 556), dar în ambele localităţi şi dentalele *t*, *d* devin africate.

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

ĉică (< vsl. *kyka*, bulg., sârb. *kika*) ALR I, h. 10, punctele 26, 63, 65, 75, 85, 87, 90, 107, 112, 116, ALR II, p. 4, întrebarea [6812], punctul 219, *t'ică*, ALR I, *ibid.*, punctele 51, 54, 56, 59, 61, etc., ALR II, (*ibid.*) punctele 64, 279, 316; *ĉilav* (< bulg., sârb. *kilav*), ALR II, p. 58, întrebarea [4177], punctele 228, 250, *t'ilav*, punctele 235, 279, 284, 310[1]);

ĉor (*ĉorc, ĉorcoș*) (< turc. *kjor* (*kör*)[2]), ALR I, h. 67, punctele 65, 214, 227, 381, 388, 391, 392, 393, 542, 556, *t'or*, punctele 125, 164, 166, 170, 178, etc.

Există în limba română un număr de elemente ungurești cu *gy* redat prin *ĝ*: *gealău*[3]) < *gyaló*, *ageag* < *agyag*, *gingaș* < *gyengye*, *giulgiu* < *gyolcs*, *helge* < *hölgy* (S. Pușcariu, DR., IV, p. 1379), *gioi* (*joi*) < *gyönni*, *gyünni* < *jönni*, *gitrui* (*jitrui*) < *gyötör-*, *gilălui* < *gyülöl-* (N. Drăganu, DR., IV, p. 758), *giurui* (*jurui*) < *gyűrű* (id., *ibid.*, p. 761).

S. Pușcariu (DR., IV, p. 1379) compară transformarea lui *gy* unguresc în *ĝ* cu a lui *g'* (< lat. *gl*) în *ĝ*, de care ne-am ocupat mai înainte. Însă forme cu *gy* devenit *ĝ* se găsesc în textele noastre cele mai vechi: Codicele Voronețean, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Hurmuzaki, etc. Așa sunt: *ğurui* (v. DR., IV, p. 760), *ğilălui* „haïr", *ğiloșag* „haine", *hotnoğiu* „chef d'armée" < ung. *hadnagy* (O. Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, tom. II, p. 540), *ğolče* (*ğolğiu*) (v. Al. Rosetti, *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, 1932, p. 145—146). Din aceste exemple ar rezulta că și prefacerea lui *k'*, *g'* și deci și a labialelor *p*, *b*, în africată — după cele constatate până acum — să fie anterioară textelor noastre celor mai vechi.

[1]) Costinescu (în *Vocabularu românо-francesu* . . .) dă și o formă *cimă=chimă* „germene, sămânță" pe care *Dicționarul Academiei* o derivă din sârb. *kima*, iar C. Lacea (DR., IV, p. 778—779) din săs. *Kim* = germ. *Keim*.

C. Lacea (*ibid.*, p. 779) mai aduce un exemplu cu *k* germ. devenit *ĉ*: *ciublă (ciubre*, etc.) „fedeleș, vas" < germ. *Kübel*, dar *Dicționarul Academiei* înclină mai mult spre ung. *csobolyó*.

[2]) Nu e nevoie deci de o mijlocire sârbească pe care *Dicționarul Academiei* (s. v. *chior*) o presupune, pentru explicarea lui *ĉ* (< *k'*).

[3]) În împrumuturile ungurești citate de aci înainte, *g* urmat de *e*, *i* se va citi *ĝ*.

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

În al doilea rând, formele *joi*, *jitrui*, *jurui* — citate mai sus — *jalău* (*jilău*), *jolj*, „giulgiu", *jingaş*, „gingaş", *jinău* < ung. *gyanú* (v. DR., IV, p. 758) provin fără îndoială din partea de apus a ţării [1]), unde *ĝ* se rosteşte *j*: *janã* „geană" [2]) *jinjină* „gingie" [3]), etc. N'am găsit însă niciun exemplu cu *g'* (< *gl*) devenit *ĝ* în această regiune, căci aici *g'* e tratat ca *d* urmat de *e* sau *i*: *înd'it*, etc.

Prin urmare, cuvintele ungureşti al căror *gy* e redat prin *ĝ* în textele noastre vechi sau care, în graiurile româneşti, au variante cu un sunet corespunzător lui *ĝ* din elemente latine [4]) sunt împrumuturi mai vechi şi *gy*-ul lor a fost tratat ca *ĝ* şi nu ca *g'* (< *gl*). Ceea ce însemnează că Românii din Transilvania, pe timpul când au împrumutat dela Unguri asemenea cuvinte, n'aveau în graiul lor alt sunet mai apropiat de *gy* decât *ĝ* [5]).

---

[1]) Pentru *joi*, v. DR., IV, p. 756.

[2]) V. ALR I, h. 20.

[3]) *Ibid.*, h. 32.

[4]) În graiul bănăţean, acestui *gy* îi corespunde *ź* în împrumuturile vechi: *źoiź* „giulgiu" (în Valea Almăjului, v. E. Petrovici în *Anuarul Arhivei de Folklor*, III, p. 131), *źingăş* „gingaş", *a źui=a gioi*, iar în cele mai nouă *gy* e redat prin *g'*: *vărmég'e* „închisoare" < ung. *vármegye* „judeţ; prefectură". (Formele din urmă le cunosc din graiul comunei Ohaba, jud. Timiş).

Cuvântul unguresc *megye* „limes" — care se găseşte în compusul *vár-megye* — a fost împrumutat în graiul bănăţean şi mai de timpuriu, ajungând la forma de astăzi (tot în graiul comunei Ohaba, jud. Timiş) *meźe* „răzor, hotar între două moşii sau între doi vecini".

S'ar putea crede că forma *meźe* e împrumutată direct din s.-cr. *medja* „terminus, limes", din care provine şi ung. *megye* (v. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Magyarischen*, ed. II, Viena-Teschen, 1884, p. 94) Însă sunetul s.-cr. *dź* (scris *d* tăiat, *dj* sau *gj*) e reprezentat, în elementele sârbo-croate din graiul bănăţean, tot prin *dź*: *gradźe* „lemn de construcţie" (ALR II, întrebarea [6409], punctele 4, 8, 29, 76 — material nepublicat —) < s.-cr. *gradja* „idem" (v. *Dicţionarul Academiei*, s. v. *grade*), *ladźe* „şlep" (ALR II, întrebarea [2526], punctul 4 — nepublicat) < s.-cr. *ladja* „idem".

Din aceste exemple putem trage concluzia că elementele sârbeşti de felul celor de mai sus au intrat în graiul bănăţean după ce transformarea africatelor bănăţeneşti în *ś*, *ź* (*faĉe* > *faśe*, *fuĝe* > *fuźe*) era încheiată.

[5]) Astăzi cel mai apropiat sunet românesc de *gy* este *d'* — aşa cum e rostit prin Ardeal — sau *g'*. Însă cuvinte ungureşti de felul celor amintite mai sus au putut intra în limba română începând cu secolul al X-lea — de când, probabil, datează influenţa maghiară asupra limbii române (v. O.

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)

Numai în împrumuturile mai nouă ungurescul *gy* a fost redat prin *g'*: *ghiuluş* (şi *giuluş*) < ung. *gyulés* (v. DR., IV, p. 758), *g'iridic* (şi *giridic*) < ung. *gyürödék* < *gyüröd(ik)* (*ibid.*, p. 759). În asemenea cazuri, forme ca *giuluş*, *giridic* (cu *ĝ*) pot proveni într'adevăr din regiunile unde se rosteşte *ĝ* în loc de *g'* (*unĝie* „unghie").

Separarea celor două categorii de cuvinte se poate face, cu aproximaţie, şi după aria lor de răspândire: pe când cele dintâiu (cu *gy* > *ĝ*) sunt cunoscute, uneori, pe întreg teritoriul dacoromân (de ex. *gingaş*), celelalte sunt mai mult împrumuturi regionale, intrate mai ales în graiul Românilor care locuiesc în vecinătatea ţinuturilor ungureşti.

În unele cazuri avem două variante ale aceluiaşi cuvânt, intrat în limba română în epoci diferite: *agiag* (*ajag*)— *aghiag* (v. *Dicţionarul Academiei*, s. v.) *gealău* (*jalău*) —*ghelău* (*ghilău*, etc.) (v. *ibid.*, s. v.) *hotnogiu* -*hotnoghiu* (v. *ibia.*, s. v. *hotnog*)[1]).

ION PĂTRUŢ

Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, tom. I, p. 370) — şi la acea dată dentalele româneşti *d, t* au fost de sigur mai puţin palatalizate decât astăzi, iar grupul *gl* nu devenise încă *g'* probabil până prin secolul al X-lea (v. O. Densusianu, *ibid*, p 303—306, 341, 347) sau chiar până mai târziu (v. N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV*, Bucureşti, 1933, p. 414).

[1]) După cum *gy* e reprezentat, în împrumuturile româneşti, prin *ĝ* (> *j*, *ź*, etc) sau *d'*, tot aşa ung. *ty* e redat prin *ĉ* sau *t'*: ung. *gatya* „izmene" (cuvânt de origine sârbo-croată, — v. Miklosich, *op. cit.*, p. 73 şi St. Wędkiewicz, *Rocznik Slawistyczny*, VII, p. 114, — împrumutat de Unguri înainte ca s.-cr. *t+j* să fi devenit *ć*: **gatje* > *gaće* „idem") > rom. *gaĉe* (ALR II, material nepublicat, întrebarea [3307], cf. [3308], [3309], în punctele 284, 310, 316, 325, 334, 346; *gaťe* (*ibid.*) în punctele 353, 362.

BDD-A14854 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:40 UTC)